

JONAS KLIMAVIČIUS

**KELETAS HIDROLOGIJOS TERMINŲ MIKROSISTEMŲ
(VANDENS TEKĖJIMAS)**

Šis konkretus ir gal būsiantis ne be naudos praktinei terminų tvarkybai ir vartosenai nagrinėjimas teorinėmis prielaidomis, problematika ir metodika susijęs su ankstesniu straipsniu „*Melioracija, drenžas, irigacija*: vertiniai, sinonimai ir hiponimai (Istorijos, sistemos ir vartosenos bruožai)“¹.

Nagrinėjimas šiek tiek išeina iš hidrologijos terminijos ribų, nevengiama sisteminių sąsajų su kitomis terminijomis (nors dalies jų dėstymo nuoseklumo dėlei teko atsisakyti). Hidrologija čia labai siejasi su melioracija, vienu kitu atveju išeinama ir į geografijos terminiją.

Straipsnyje nagrinėjamos ne tiek mokslinės sąvokų, kiek kalbinės semantinės terminų mikrosistemos, be to, ne tik terminologiškai, bet ir leksikologiškai: nesitenkinama vien esama realizacija, o žiūrima į ją kaip į vieną variantų, žvalgomos ir platesnės semantinės, nominacinės išgalės. Nesitenkinama tik terminų tvarkyba, o žiūrima ir jų funkcionavimo. Nevengiame net determinizacijos reiškinių, manoma, kad tai susiję su mokslo kalbos semantika ir stilistika ir net veikia ją. Kadangi mokslas, jo sąvokų aparatas yra tarptautinis, korektiška neužmiršti ir dialingvistiškos situacijos reiškinių – skolinimosi ir vertybos, atitikmenų ir skirtybių.

Sistemą „vandens tekėjimas“ pravartu pradėti nagrinėti nuo veiksmazodžio *tekėti* – kaip įvairių terminų darybos pamato ir kaip reikšmės „tekėti“ lauko branduolio. Kadangi ji yra labai šakota, tai kiekvienoje potemėje remiamasi tam dalykui reikalingomis *tekėti* reikšmėmis, taip pat sinonimais (*bėgti, srūti, srovinti, ...*), hiperonimu (*judėti*), kauzatyvu (*tekinti*), antonimais (*leisti, vesti, traukti vandenį*) ir jų kai kuriais netermininiais vediniais, plačiau atskleidžiančiais leksinės semantikos išgales.

1. Tekėjimas ir judėjimas: semantika

Paprastojoje kalboje vanduo tiek *teka*, tiek *bėga*, tarmėse net *ibėgti* turi reikšmę „įtekėti (upei)“: *Šunija po Mažintais ibėg[a] į Jūrą* Skdv (LKŽ I). Hidrologijoje *vanduo* tik *teka*. Būdvardis *takus*, paprastojoje kalboje reiškiantis „sraunus“ (o fizikoje – „neklampus, текучий, fluid“), čia nevartojamas. Tačiau bendrąja fizine prasme *vanduo* gali ir *judėti*. *Vandens tekėjimas* nuo *judėjimo* skiriasi (be savaime suprantamo požymio – takumo) bent dviem dalykais: 1) yra, paprastai tariant, srovinis, vaginis, todėl *jūros* ir ne *teka* (kai kurie *ežerai* yra *nuotakiniai*), 2) daugmaž tolygus. *Vandens judėjimą* pagrindžia tarmių ir net senųjų raštų kalbos

¹ Lietuvių kalbos specialioji leksika // Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1983. T. 22. P. 26–68.

duomenys: *Ir šitai sujudimas didis tikos mariose* DP 78. *Sujudimas marių* SD 171. *Jūrės didei sujudusios* K II 272. *Jūros skaudžiai* (t. y. smarkiai) *sujudusios, sukilusios* K II 336. *Susijudino marios, ir atplaukia su trimis galvomis smakas* BsP II 51 (Nm). *Plakas amžinai judrios marių bangos* V. Piet. *Keleivį blaškė ir gąsdino įjudintas okeanas* P. Cvir. Antrąją skirtybę iliustruoja gal tik neįjūriniai, t. y. tekančio vandens, vandenvardžiai *Judis, Judyns, Judra, Judrė, Judreika, Judriukė, Judrinas*.

Šiodvi skirtybės realizuojamos ir hidrologijos terminijoje. Konkrečių judėjimo realizacijų, rodos, yra net daugiau negu būtina. Tai lemia ne kalbiniai veiksniai ir sąvokos, o pati klasifikacija: kadangi yra *sūkurinis judėjimas* „toks skysčio dalelių judėjimas, kai kiekviena dalelė ne tik juda pirmyn, bet ir sukasi aplink save“ MelŽ ir *turbulentinis judėjimas* „toks skysčio judėjimas, kai dalelės netvarkingai keičia tarpusavio padėtį“ MelŽ, tai sistemos dėlei ir *laminarinis* yra *judėjimas* „toks skysčio judėjimas, kai dalelės tarp savęs nesusimaišo — jų judėjimas vyksta lygiagrečiomis tiesiomis ar kreivomis linijomis“ MelŽ, o ne *tekėjimas*; panašiai greta *netolyginis*, kurio „greitis judėjimo kryptimi nevienodas“, yra ir *tolyginis judėjimas* MelŽ, greta *nusistovėjęs*, t. y. „laiko atžvilgiu kintamo“ — *nusistovėjęs vandens judėjimas* MelŽ. Toks mechaniškas terminų išlyginimas pagal klasifikaciją, nepagrįstas semantika, nėra tvirtas norminimo veiksnys, nes galima išlyginti ir priešingai — pagal *tekėjimą*. Ir iš tikrųjų tai yra realizuota: *laminarinis, sūkurinis, turbulentinis tekėjimas* MelŽ, *tolyginis, netolyginis vandens tekėjimas* MelŽ. Anglų kalboje čia visur yra *motion*, tai, matyt, lemia jos didesnis bendresnių žodžių pomėgis. Rusų kalboje diferencijuota *течение* ir *движение*: *fluid motion* — *течение жидкости*; *rotational fluid motion* — *вихревое течение жидкости*, *turbulent motion* — *турбулентное движение*, *laminar motion* — *ламинарное движение*, *ламинарное течение* Гудр сл. Lietuviškus terminus reikėtų norminti panašiai: *vandens/skysčio tekėjimas*: *laminarinis tekėjimas, sūkurinis judėjimas/tekėjimas, turbulentinis judėjimas/tekėjimas, tolyginis tekėjimas, netolyginis judėjimas/tekėjimas, nusistovėjęs tekėjimas, nenusistovėjęs judėjimas/tekėjimas*.

2. *Tėkmė, srautas, srovė, srūvis*

Nors *tekėjimo* sinonimai hidrologijoje nėra terminizuoti, taigi nevartojami, bet veiksmazodžio *tekėti* sinonimai čia yra reprezentuojami kitaip — kaip vedinių pamatas. *Tėkmė, srautas, srovė* hidrologijoje nėra sinonimai. Bet jų reikšmių diferenciacija terminų ir bendruosiuose žodynuose yra labai neaiški: 1) *tėkmė* — *номок, течение* — „upės ar šiaip tekančio skysčio srovė“ MelŽ, 1. „tekančio vandens vaga; srovė“ DŽ₂; 2) *srautas* — *номок* — „vandens masė, tekanti žemės paviršiumi ar požemiu <...>; srovė, tėkmė“ MelŽ, 1. „skysčių srovė, tėkmė“ DŽ₂; 3) *srovė* — *течение, номок* — „viena linkme judančio skysčio masė, kurią nuo aplinkos visai ar dalinai skiria kieti paviršiai; srautas, tėkmė“ MelŽ, 1. „vandens tėkmė“ DŽ₂. Būdinga, kad rusų terminijoje čia yra tik du pavadinimai — *номок* ir *течение*: *номок* — 1. *srovė, tėkmė*, 2. *srautas*, o *течение* — 1. *srovė*,

2. *tėkmė*, 3. <...> GeolŽ; *potok* – *srautas*, o *течение* – 1. *srovė*, (atmosferos) *tėkmė*, 2. <...>, 3. <...> MetŽ. Taigi nei reikšmių aiškinimai, nei kitų kalbų atitikmenys jokio aiškumo neduoda.

Visiškai aiškiai išsiskiria tik *srūvis* „vandens srauto dalis“ DŽ₂ – *ток* GeolŽ, MetŽ: *vandens srūvis* – *ток воды* „apribotas vandens masės judėjimas, srauto dalis“ MelŽ. Bet čia pat *srūvis* sinonimizuojamas su *srovė*: *ток* – *srovė*, *srūvis* MelŽ: *линия тока* – *srūvio linija* MelŽ ir *srovės linija* – *линия тока* – MelŽ, o *srovės* sinonimas MelŽ – *srautas*, *tėkmė*. Jokio aiškumo neduoda ir PolŽ₂: *линия тока* – 1. *hidr. tėkmės linija*, 2. *meteor. srūvio linija*, 3. *srovės linija*, *линия потока* – *srauto linija*, *поточная линия* – *srovės linija*. Taigi ir *srūvis* ne visur yra aiškiai diferencijuotas.

Panašus nediferencijuotas margumynas yra ir kitų kalbų terminijoje. Latviškai *течение* yra ir *straume*, ir *plūsma*, ir *tece*, *ток* – ir *strāva*, ir *plūsma* Hidromet vārd. Didžiausias jis anglų kalboje. Гидр сл. duomenimis, čia yra *stream* – 1. *peka*; *ручей*; *поток*; *течение*; *струя*²; *flow* – 2. *течение*; *ток*; *поток*; *струя*; <...>; *streamflow* – 2. *речной поток*; *current* – *течение*; *поток*; *струя*; *torrent* – *поток*; *fluent* – *струя воды*; *поток*; *flux* – *поток*; <...>; *pour* – 1. *поток*, *течение*; *run* – 2. *течение*; *squirt* – *струя*; *jet* – 1. *струя*. Tik *filament* yra aiškiai diferencijuotas – jam pateiktas ne vienažodis atitikmuo, o tikslios reikšmės junginiai *отдельный ток струи*; *небольшая струя*.

Tekstuose *tėkmė*, *srautas*, *srovė* vartojami nė kiek ne kitaip. Pavyzdžiui, pradedus dėstyti teorinę vandens filtravimosi schemą, rašoma: <...> *filtracinė tėkmė* schematizuojama ir *manoma*, kad *filtracija* vyksta ne uolienu poromis, o visu *filtracinės tėkmės skerspjūviu* Hidrogeol 217. Tuoj pat vietoj *tėkmės* atsiranda *srautas*: *Uolienu sluoksnio dalis, kurioje vyksta vandens srauto filtracija, vadinama filtracijos sritimi* Hidrogeol 218. Paskui *tėkmė* vartojama kaip *srauto* hiponimas: *Nagrinėjant matematiškai filtracinį srautą, naudojamos smulkesnės srauto dalys arba tėkmės, kurios atitinka bendrą srauto trajektoriją. Tam galima išskirti vadinamąsias tėkmės linijas.* Hidrogeol 218. Toliau yra tik *vandens srautas* Hidrogeol 229 tt. ir *srovės linija* Hidrogeol 233 tt. O *srūvio* ir *srūvio linijos* čia visai nėra. Beje, terminai *srautas* ir *tėkmė* čia neaiškinami, neapibrėžiami. Dar kitur *srovės tėkmė* vartojama „srovės tekėjimo“ reikšme: *Okeanologai aptiko 1200 mylių pločio šalto vandens srovę. Teisybė, srovės tėkmė labai lėta:* <...> MG 1975 10 36.

Šių terminų nediferencijavimas, žinoma, nėra mirtina yda, didelės dalykinės painiavos gal nedaro, vis dėlto taisytina. Turėdami (ateityje) hidrologijos specialistų sutvarkytą šių terminų mikrosistemą, galėtume juos apibrėžčiau pateikti bendruosiuose ir dvikalbiuose žodynuose, aiškiau vertinti visokią palaidą vartoseną (pvz.: *Pristabdyto sielio priekį srovė sugrąžino į tėkmę* P 1980 9 37).

² Iš *stream* reikšmės dvilypumo – „srovė, srautas“ ir „upė“ – matyt, yra žurnalistinis vertinys: Čia ir gimsta didžiausia Pasaulinio vandenyno „upė“ – *Golfo srovė* T 1976 291 2. *Golfo „upės“ vandens temperatūra* ten pat.

3. Judėti ir tekėti: darumas. Judėjimas ir apytaka

Kaip jau sakytą, srovė aiškinama kaip „judančio skysčio masė“ MelŽ, srūvis – „vandens masės judėjimas“ MelŽ. Bendrais bruožais kalbant apie požeminio vandens dinamiką, irgi vartojamas vandens judėjimas: *Kai vanduo užpildo uolienu poras ir nejuda, tai tada galioja hidrostatikos pusiausvyros dėsniai* Hidrogeol 215. *Kai vanduo, užpildantis visas uolienu poras, juda veikiamas įvairių jėgų, tada pažeidžiama hidrostatinė pusiausvyra ir įsigalioja hidrodinamikos dėsniai. Vandens judėjimas uolienu poromis ir plyšiais vadinamas filtracija* Hidrogeol 217. Bet nenuosekliai pasitaiko ir tekėjimas (net turbulentinis!): *Vandens tekėjimas uolienose gali būti laminarinis ir turbulentinis* Hidrogeol 224. <...> smėlyje vyks nusistovėjęs vandens tekėjimas arba nusistovėjusi vandens filtracija Hidrogeol 224.

Tačiau iš judėti neturime tokio vedinio, kokie iš tekėti yra tėkmė, iš srūti – srautas ir srūvis. Taigi vandens judėjimo rezultatas yra srautas: *Gruntinio vandens paviršius gali turėti nuolydį į vieną ar kitą pusę. Tada vyksta gruntinio vandens judėjimas, kuris priklauso nuo vandensparos nuolydžio arba vietovės reljefo ir sudaro gruntinio vandens srautą* Hidrogeol 134. Žinoma, gali būti sūkurinis ar turbulentinis vandens judėjimas, filtracinis vandens judėjimas poromis ir plyšiais, vandens judėjimas dirvožemyje MetŽ, nors čia galimas (ir tikrai realizuojamas) ir tekėjimas (bet tik drėgmės judėjimas dirvožemyje MetŽ, vandens ir vandens garų judėjimas Hidrolog 25). Kertasi su reikšmių derinimu srauto ar tėkmės judėjimas: *Gruntinio vandens srautas paprastai juda link žemiausių reljefo elementų: upių, upelių, griovių, slėnių, ežerų, daubų, <...>* Hidrogeol 134. Centro srautinėse sistemose upių tėkmės juda radialiai, lyg apie kokį centrą, <...> Hidrolog 50. Žmoniškai reikėtų sakyti ne srautas juda, o srautas teka (ir iš tikrųjų greta srauto judėjimo Hidrogeol 234 yra ir srauto tekėjimas Hidrogeol 233); ne tėkmės juda radialiai, o tėkmės sūkurioja, verpetuoja.

Vandens judėjimo vartojimą riboja ne tik jo darybinė nepotencija, bet ir priešdėlinių formų negalimybė. Ją turi tik tekėti, tekėjimas: *Požeminių vandenių pajamas sudaro tokie elementai: 1) vanduo, pritekantis iš kitų to paties vandeningo sluoksnio vietų; 2) vanduo, pritekantis iš kitų vandeningų sluoksnių; <...>. Požeminių vandenių vandeningo sluoksnio išlaidos susideda iš tokių elementų: 1) nutekėjimas į kitas vandeningo sluoksnio vietas; 2) nutekėjimas į kitus vandeningus sluoksnius; <...>* Hidrogeol 211. Pirmiausia turime žinoti, kokių būdu vanduo užpildo poras, kuriomis jis teka, kokiomis sąlygomis į tam tikrą porų dalį įtekėjusio vandens tūris lygus ištekėjusiam Hidrogeol 222.

Vandens judėjimo teises ir vartoseną riboja ir vandens apytaka, nors šios sąvokos turinį be nuotakio sudaro dar trys dėmenys – garavimas, krituliai ir jų infiltracija Hidrogeol 94 ir todėl apytakos neįmanoma apibūdinti kitaip, kaip tik judėjimu: *Visų Žemės sferų – atmosferos, biosferos, hidrosferos ir litosferos – vanduo turi tarpusavio glaudų ryšį. Atitinkamomis sąlygomis, kurios susidaro, pasikeitus slėgimui ir temperatūrai, veikiant transpiracijai, dehidracijai, kondensacijai ir infiltracijai, vanduo, keisdamas savo fizinį būvį, pereina iš vienos sferos į kitą. Toks nuolatinis*

vandens judėjimo iš vienos sferos į kitą procesas vadinamas vandens apytaka Hidrogeol 94. Pasakoma net priešingai: *Dėl vandens apytakos hidrosferoje vyksta nuolatinis vandens judėjimas, dalis jo išgaruoja ir vėl atsistato* Hidrolog 26. Žinoma, *apytaka* – *кровооборот, круговорот* – „tekėjimas aplinkui, cirkuliacija“ turi tarptautinį sinonimą *cirkuliacija* – *циркуляция* – „apytaka, judėjimas ratu“ MelŽ, bet *cirkuliacijos* vartojimas *apytakai* apibūdinti vietoj *judėjimo*, nors galimas, *judėjimo* čia visai neišstumtų.

Vandens apytaka visur nuosekliai vartojama, tik kartais pasitaiko *vandens apykaita* Hidrogeol 166 (čia pat *vandens apytaka* Hidrogeol 165, 166), *gruntinių vandenų apykaita* Hidrogeol 136, *uždara vandens apykaita* Armand 62, nors *apykaita* neapibrėžiama, neaiškinama. Tai tik terminų painiojimas. *Vandens apykaita tarp Baltijos ir Šiaurės jūrų* T 1982 53 4, žinoma, yra galima, bet tai ne „apytaka“.

Taigi veiksmazodžio *tekėti* darumas (*įtekėjimas, ištekėjimas, pritekėjimas, nutekėjimas, tėkmė, apytaka*), taip pat *srovė, srautas, srūvis* riboja termino *vandens judėjimas* teises. Jis gali gyvuoti tik kaip bendriausia hidrodinamikos sąvoka ir neturi stelbti lietuvių kalbai labai būdingo konkrečių veiksmazodžių vartojimo. Pvz.: *Upių nuotakis* – 1. *vandens judėjimas* (= *tekėjimas*) gamtinės apytakos procese, *nutekant upės vaga* MelŽ. <...> *vandens judėjimo* (= *tekėjimo*) greitis keičiasi nuo nulio iki tam tikrų maksimalių reikšmių Hidrogeol 217. <...> *gruntiniai vandenys juda* (= *teka*) įvairiu greičiu arba beveik nejudą (= *neteka, stovi*) Hidrogeol 135.

Tekėjimo greitį reiškiančių sinonimų *plūsta, srūva, srovena/alma, salva/sunkiasi* pageidauti sunku.

4. Tekėti, tekinti, leisti, vesti

Išsiaiškinus *tekėti* semantikos pranašumą prieš *judėti* nereikia manyti, kad vien *tekėti* hidrologijoje ir ja grindžiamoje melioracijoje, taip pat hidrotechnikoje ir kitur visai pakanka. Anaiptol. *Tekėti* semantikos ribas gražiai nusako minklė: – *Kur link teka visi vandenys?* – *Žemyn link*. Todėl kiek pleonostiškais laikytini apibrėžimai: *Upe vadinama sutelkta vandens masė, tekanti nuolydžio kryptimi ilgame įdubime susiformavusia vaga* Hidrolog 48. *Upės vaga vadinama žemiausia slėnio dalis, kuria teka vanduo nuolydžio kryptimi* Hidrolog 54.

Kai vanduo stovi susitvenkęs, jį reikia *nuleisti*, o kai nuolydžio nėra ar jo padaryti negalima – *nuvesti* arba *nutraukti*.

Kauzatyvas *tekinti* hidrologijoje nevartojamas. *Tekinti* galima *sulą, dervą* („leisti“), *alų, girą, mišą, vyną* („nupilti“), *išrūgas, varškę* („leisti nusitekti“), *pieną* („nuleisti“), *kraują, seiles, ašaras* („varvinti“), *degtinę* („varyti“). *Tekinti* taip pat turi reikšmę „tirpinti“ (fizine prasme – „lydyti“): *Kad užsišviestų saidri saulelė, kad ištekintų ledų krūsnelę* (raud.) Ds. *Vanduo*, jeigu kada ir *tekinamas*, tai tik iš čiaupo ar per volę. Tik gyvakalbis J. Baltušis ir stilingasis Vaižgantas *tekinti* vartojo artima „leisti“ reikšme: *O lietus pliaupė, pylė, šliurkštė. Žemė gėrė ir nebesugėrė, tai užsiklojo juoda pluta, nebeprisileido vandens, o tekino jį žemyn į pievas, balas, raistus*, <...> J. Balt. *Pavasarių rytų viršukalniai gausią savo drėgmę*

tuo upelių tekina, plačiai užliedami pievas Vaižg. Tačiau hidrologijoje panaši vartoseną perspektyvų neturi.

Hidrologijoje skirti *tekėti* ir *leisti*, tai yra „leisti, kad tekėtų“, bei *vesti*, tai yra „daryti, kad tekėtų“, būtina. Šitaip yra ir daroma. Trumpai apžvelgsime junginių *vandenį leisti, vesti* (ir jų vedinių) vartoseną, kartu pažymėdami ir įvairius jos trūkumus bei netobulumus.

Vanduo *nuleidžiamas* tada, kai yra nuolydis, bet nėra traukimo: vanduo susitvenkęs ar užtvenktas, kokia sklende ar čiaupu užsuktas ir pats negali tuo nuolydžiu nutekėti, pvz.: *Vandens nuleidimas* – *водопонижение* – „vandens reguliavimo įrenginiais vandens horizonto pažeminimas (pvz., ežere)“ MelŽ, pršng. *vandens pakėlimas* – *водоподъем* – „vandens horizonto pakėlimas drėkinimo ir kitiems tikslams“ MelŽ, plg. *vandens pakilimas* – *наводок, половодье* – „sniegui tirpsiant ar liūčiai praėjus vandens horizonto pakilimas upėje; poplūdis, potvynis“ MelŽ. Pagrindinė *drenažo paskirtis* – *nuleisti gruntinį vandenį*, <...> Kel 127. <...> *vandenį nuleidžiantis įrenginys* – *drenažas* Kel 129. Yra *lietaus vandens nuleidimas [nuvedimas]* – *отвод дождевых вод* MetŽ, *išleidimo šliuzas* – *выпускной шлюз* MelŽ, *nuleidimo šliuzas* – *спускной шлюз* MelŽ (į jį nukreipiamas *nuvedimo šliuzas* – *сбросной шлюз*), *remontinis išleistuvas* MelŽ, *ileidžiamasis kanalas* – *впускной шлюз* MelŽ, ŽŪŽ, *išleidžiamasis* MelŽ ir *vandens išleidžiamasis kanalas* – *водосбросный канал* ŽŪŽ.

Tačiau nevykusiai pasakyta: <...> *vandens nuleidimas nutekėjimo grioviui* Kel 123. Galėtų būti tik priešingai. Priešdėlių nederinimo ydų turi sakiny: *Išleidžiamieji grioviai skiriami nuleisti vandens pertekliui* Drėk 151.

Nuleisti vandenį galima ir visai kitaip – ne nuolydžiu, o stačiai žemyn: *vertikalinis drenažas* – „toks drenažas, kai sausinimas atliekamas vertikaliais vamzdžiais, kuriais vanduo arba nuleidžiamas į laidžius gilesnius sluoksnius (olandiškasis drenažas), arba pakeliamas į žemės paviršių (kaliforniškasis drenažas)“ MelŽ.

Nuo termino *nutekantis vanduo* – *стекающая вода* – „kritulių vandens dalis, nutekanti žemės paviršiumi nuolydžio kryptimi“ MelŽ skiriasi *nutekamieji kanalizacijos vandenys* – *сточные канализационные воды* MelŽ. Šio termino yra du variantai: 1) *nutekamieji vandenys* – priemaišomis užteršti buities, pramonės, lietaus ir polaidžio vandenys. <...>. Skiriami *buitiniai, gamybiniai, atmosferiniai nutekamieji vandenys* LTE VIII. Jis turi ir vienaskaitinį variantą *nutekamasis vanduo* PolŽ₂, M ir T 1975 3 43, VN 1983 214 2(nx). Kartais jiedu net pagrečiui vartojami: *nutekamieji vandenys* Šv 1973 12 26(2x) ir *nutekamasis vanduo* ten pat (7x); 2) *kanalizacijos vanduo* – *сточная вода* – „buities ar pramonės reikalamis panaudotas vanduo, kuris nuvedamas (= išleidžiamas) į valymo įrenginius bei vandens imtuvą“ arba „iš kanalizacijos įrenginių ištekančio vanduo“ MelŽ arba *kanalizaciniai vandenys* (jie skirstomi į a) *buitinius-ūkinius arba ūkinius-fekalinius*; b) *pramoninių įmonių – gamybinius vandenis*; 3) *atmosferinius arba lietaus vandenis*) Vandentiek 207 (nors interviu su šios knygos autoriumi po 20 metų sakoma: *Jūsų iniciatyva 1962 metais KPI buvo įsteigta šakinė Nutekamojo vandens valymo laboratorija* M ir T 1976 7 29). Trečias variantas yra sinoniminis: *nutekamasis [kanalizacijos] vanduo* – *сточная вода* MetŽ.

Retkarčiais pasitaiko tikrų nepaprastybių: <...> atiduoti eksploatacijon nauji iš miesto kanalizacijos nutekamųjų vandenų valymo įrengimai Šv 1977 1 25 (iš netaisomų raštu). Painiojama net su (gamybos) atliekomis: Vien į didžiąsias šalies upes, <...>, kasmet išleidžiama daugiau kaip šeši milijonai tonų atliekų. Marselyje ir kituose dideliuose miestuose, <...>, gamybos atliekos išmetamos tiesiog į jūrą T 1977 226 3. Pavartojama ir tiesiog įmonių išleidžiamieji vandenys MG 1973 5 13, įmonių išleidžiami vandenys KV 1971 44 13, išleidžiamas vanduo M ir T 1975 3 44, išmetamas vanduo Šv 1973 12 26, kanalizacijos išeigos MG 1977 2 7.

Labiau įsigalėję yra nutekamieji vandenys, gal perspektyvesnis net vienaskaitinis variantas nutekamasis vanduo. Vėlu svarstyti, kodėl ne nuleidžiamasis ar išleidžiamasis vanduo. Abiejų vertė būtų maždaug vienoda – tas vanduo išleidžiamas, taigi nuteka, plg.: <...> kanalizacija – įrenginių sistema, kuria nuleidžiami vartoti nutekamieji vandenys Vand ūk 6. <...> į minėtų baseinų upes ir kitus vandens telkinius nuteka žymiai mažiau nevalytų nutekamųjų vandenų T 1976 28 1. Tiktai būtų geriau, tiksliau nutekamieji vandenys išleidžiami, o ne nuleidžiami. Be to, dabar nuleidžiamasis vanduo yra ne сточная, o сбросная вода PolŽ₂ (MelŽ buvo nuvedamasis vanduo; apie jų reikšmę ir gerumą žr. toliau).

Kai nuolydžio nėra, vandenį tegalima nuvesti arba atvesti – mechaninėmis priemonėmis. Yra mechaninis nusausinimas MelŽ, mechaninis drėkinimas MelŽ (plg. angl. pumping irrigation), drėkinimas mechaniškai keliant vandenį MelŽ, ŽŪŽ, net sausinimas mechaniškai keliant vandenį MelŽ.

Bet vedimas neretai yra abejotinas ar net aiškiai nemotyvuotas – vartojamas ten, kur turėtų būti (nu)leidimas. Pvz.: nuvedamasis vanduo – сбросная вода – „vanduo, kuris nesunaudojamas žemės ūkio kultūrų ir nuteka nuo drėkinamojo ploto“ MelŽ (PolŽ₂ nuleidžiamasis vanduo irgi nėra pakankamai tikslus ir aiškus); nuvedimas – отвод – „pašalinimas (vandens)“ MelŽ, vandens nuvedimas – отвод воды – „vandens pašalinimas iš sausintino ploto“ MelŽ; melioracinės sistemos nuvedamoji dalis – проводящая часть мелиоративной системы – „visuma nusausinimo sistemos nuvedamųjų kanalų, kuriais sausintuvų [!] surinktas vanduo nuleidžiamas į vandens imtuvą“ MelŽ ir nusausinimo sistemos nuvedamoji dalis – проводящая часть осушительной системы – „nusausinimo sistemos dalis, kurią sudaro magistralinis ir nuvedamieji groviai“ MelŽ; nuvedantis drėkinimo tinklas – сбросная оросительная сеть – „kanalų sistema, kurios tikslas pašalinti iš drėkinamojo lauko vandens perteklių, atsirandantį išleidžiant vandenį iš drėkinimo kanalų, avarių metu ir pan.“ MelŽ; vedantis drėkinimo tinklas – проводящая оросительная сеть – „drėkinimo sistemos dalis, kurios paskirtis atvesti vandenį iš drėkinimo šaltinio į drėkinamuosius laukus“ MelŽ ir vandens nuvedamasis (nuleidžiamasis) tinklas – водоотводная (проводящая) сеть – „nusausinimo kanalai, kuriais vanduo iš sausinamojo ploto nuvedamas į vandens imtuvą“ MelŽ; nuvedamųjų griovių tinklas – водоотводная (водосборная) сеть каналов MelŽ bei vedamųjų drėkinimo kanalų tinklas – сеть проводящих оросительных каналов – „drėkinimo kanalai, kurie atveda vandenį iš telkinio į drėkinamą plotą“ MelŽ.

Ar vesti tinka, nelabai aišku ir kitais atvejais. Pvz.: *vedamasis kanalas* – *проводящий канал* – „kanalas, kuriuo vedamas vanduo į drėkinamąjį plotą arba į kitą naudojimo vietą“ MelŽ, *nuvedamasis kanalas* – *водоотводный канал* – „kanalas, kuriuo nuvedamas vandens perteklius“ (į jį nukreipiamas *nuleidžiamasis* ir *nutekamasis kanalas*) MelŽ, *nuvedamasis/ištekamasis kanalas* – *выводящий канал* (ir *vandens nuvedamasis kanalas* – *водоотводный канал*) ŽŪŽ, *pagrindinis nuvedamasis kanalas* – „pagrindinis kanalas, į kurį nuleistas antraeiliais kanalais vanduo nuvedamas į vandens imtuvą“ MelŽ; *vedamasis griovys* – *проводящая канава* – „griovys, kuriuo vanduo atiteka į drėkinamą plotą“ MelŽ, *nuvedamasis (nutekamasis) griovys* – *водоотводная канава* – „griovys, kuriuo surenkamas vanduo iš sausintuvo [!] ir nuvedamas į aukštesnės eilės sausinimo kanalą ar į vandens imtuvą“ MelŽ, *išvedamasis griovelis* – *выводная канава* – „griovelis, kuriuo išvedamas vanduo iš aukštesnės eilės drėkinimo griovio“ MelŽ, *atvedamoji vaga* – *выводная борозда* „vaga, iš kurios įleidžiamas vanduo į laistymo vagas“ MelŽ, *nuvedamoji vaga* – *сбросная борозда* – „vaga, surenkanti vandenį iš kelių šoninių vagų“ MelŽ; *vedamasis vamzdis* – *проводящая труба, подающая труба* – MelŽ, *nuvedamasis vamzdis* – *отводящая труба* – „vamzdis vandeniui nuvesti“ MelŽ.

Kartais *vedimas* pavartojamas visiškai be reikalo, pvz.: *olandiškasis дренаžas* – 〈...〉 vanduo *nuvedamas gilumon* MelŽ. Daug geriau pasakyta: *vertikalinis дренаžas* – 〈...〉 vanduo 〈...〉 *nuleidžiamas į laidžius gilesnius sluoksnius (olandiškasis дренаžas)*, 〈...〉 MelŽ.

Abejonių nekelia tik *apvedamasis kanalas* – *обводный канал* – „kanalas, kuriuo potvynio sumažinimo tikslais dalis upės vandens debito nuvedama į šalį ir žemiau apsaugomo ploto vėl grąžinama į upę“ MelŽ ir *atvedamasis kolmatacinis kanalas* – *водопроводный кольматационный канал* – „kanalas, kuriuo atvedamas vanduo į kolmatuojamą plotą“ MelŽ. Nuo *apvedamojo kanalo*, matyt, skiriasi *apeinamasis kanalas* – *обходной канал* – „kanalas, kuris aplenkia kurį nors įrenginį (pvz., užtvanką) MelŽ.

Nors yra konkrečių abejonių ir neaiškumų, net aiškių ir, deja, gausių klaidų, bet apskritai *vesti vandenį* ne tik galima, bet ir būtina. Tam pritaria ir įprastiniai posakiai *įvesti/atvesti vandenį*, (*į*)*vesti vandentiekį*, semantinė *bėgti/tekėti* ↔ *vesti* (panašiai kaip *traukti* – *leisti*) koreliacija. Netrūksta ir tarptautinių bei kitakalbių šitokios semantikos paralelių. Pvz.: *derivacinis kanalas* – „kanalas, kuriuo atvedamas vanduo prie hidroturbinų“ MelŽ; *akvedukas, diukeris* < lot. *ducere* „vesti“, plg. dar angl. *duct* – *проход*; *канал, протока*; *труба* Гидр сл, *water conduct* – *водовод*; *водопровод* Гидр сл, *conduit* – *водоотводная канава* Гидр сл, *eduction* – *истечение*; *выпуск*; *выход*; *удаление (жидкости)* Гидр сл, *eduction pipe* – *išmetimo* ar *išleidimo vamzdis*, *lead(er)* – 1. *канал*; *проход* (среди дрейфующего льда); 3. *водосточный жёлоб* Гидр сл., rus. *водовод, водопровод, водоотвод*, vok. *Wasserabführung* ir kt.

Vanduo, be to, *tiekiamas, skirstomas, renkamas, gaudomas, imamas ir duodamas*. Pvz.: 〈...〉 *drėkinimo sistema su mechaniniu vandens tiekimu* Drėk 21; *Visose didesnėse drėkinimo sistemose įrengiami tiekiamieji, skirstomieji ir išleidžia-*

mieji grioviai Drėk 150; *tiesimo vamzdis* MelŽ; *vandens rinktuvas* MelŽ; *vandens skirstytuvas* MelŽ; *gaudančioji drena* MelŽ; *Įrenginių kompleksas, skirtas vandeniui imti, tiekti ir skirstyti numatytame plote, vadinamas drėkinimo sistema* Drėk 19. Tačiau drėkinimo sistemos elementas, iš kurio imamas vanduo, vadinamas *vandens šaltiniu* (upė, ežeras, tvenkinys) (žr. Drėk 19), o sausavimo sistemos elementas, į kurį nuleidžiamas vanduo – *vandens imtuvu* arba *priimtuvu* (žr. MelŽ), plg. taip pat *vandens (pa)ėmimas* MelŽ. Kitaip yra vandentiekyje – *vandens imtuvais* (водозабор) vadinami vandens ėmimo įrenginiai ėmyklose (žr. Vandentiek 33, 35).

5. Savitaka

Nors *tekėjimas* veiksmo pobūdžiu yra priešingas *leidimui*, *vedimui* (ir *traukimui*), bet visais atvejais yra tam tikra vandens tėkmė, tam tikras tekėjimas. Taigi suprantamas reikalingumas ir termino *savitaka* – *самотёк* – „reiškiny, kai vanduo (skystis) teka savo svorio jėgos poveikyje kanalais ar vamzdžiais, atitinkamu nuolydžiu; savaiminis tekėjimas“ MelŽ. Šito nesuprantant *savitakos* dėmenų santykis atrodytų pleonastiškas. Bet taip formaliai žiūrint, reikėtų peikti ir *savieigą*, *saviraidą*, *saviriedą*. Tai nebūtų protinga.

Savitaka vartojama ir prieveiksmiškai (ir variantas *savitekiu*): *mėšlas savitaka patenka į mėšlidę* T 1977 70 1, *vanduo <...> savitekiu grįžta į akvariumus* M ir G 1978 7 9, *degalai teka savitaka* VV I 31, 32, *pienas išbėga savitaka* VV I 205.

Tačiau *vanduo*, tiesa, kiek kitoks, vis dėlto panašaus pobūdžio, yra ne *savitakis* (ar *savitakinis*), o *gravitacinis*: *Gravitacinis vanduo yra tokia laisvo vandens rūšis, kuri uolienų porose bei plyšiuose laisvai juda* [!], *veikiant svorio jėgai* (= veikianti svorio jėgos) *ir esant slėgimų skirtumui* Hidrogeol 102 (panašiai ir MelŽ). Kitose kalbose yra ir *gravitacinis srautas*, *srovė*, *nuotakis*, net *vandentiekis*, pvz.: angl. *gravity flow* – 1. *безнапорный поток, самотёк*; 2. *гравитационное течение* (ледника) Гидр сл, *gravity current* – *гравитационное течение* <...> Гидр сл, *gravity drain* – *сток самотёком* Гидр сл, rus. *самотёчное орошение* – lenk. *nawadnienie grawitacyjne* Słow tech, *гравитационный водопровод* – *wodociąg grawitacyjny* Słow tech. Lietuvių kalboje vartojamas ir *savitakis* (*savitakinis*, *savitekis*), ir *gravitacinis vandentiekis*: *laisvo tekėjimo* (*savitakis*) *vandentiekis* – *самотечное водоснабжение* PolŽ₁, *savitakis vandentiekis* – *самотечный водопровод* PolŽ₂, *savitakinis vandentiekis* L ir M 1983 47 8, *savitekis vandentiekis* Vandentiek 7, *gravitaciniai* (*savitekiai*) *vandentiekiai* Vandentiek 16, *gravitaciniai vandentiekiai* Vandentiek 16, *gravitacinis vandentiekis* – *гравитационный водопровод* PolŽ₂.

Gravitacinio vandentiekio priešybė yra *mechaninio spaudimo vandentiekis*: *Mechaninio spaudimo vandentiekiais* vadinami tie, kuriuose vanduo į vandentiekio tinklą paduodamas siurbliais; tuo tarpu *gravitaciniuose vandentiekiuose* į vandentiekio tinklą vanduo ateina *savitaka*, <...> Vandentiek 16. Tačiau šie terminai nėra nusistovėję, vartojami ir kiti – *slėginis* ir *beslėgis vandentiekis*:

Vandentiekiai gali būti beslėgiai ir slėginiai ŽŪVand 175; slėginis vandentiekis su mechaniniu vandens kėlimu ŽŪVand 6; slėginis vandentiekis su bokštu ŽŪVand 6; aukšto slėgio vandentiekis ŽŪVand 7.

Šių vandentiekio nenusistovėjusių pavadinimų pasirinkimas daugiau yra specialistų reikalas. Tik dėl *savitakio vandentiekio* galima pateikti ir kalbinių samprotavimų. Jis, taip pat *savitakis vandens tiekimas* MelŽ atrodo turįs didesnę negu pati *savitaka* dėmenų – savaimiškumo (*tekėti*) ir darybiškumo (*tiekti*) – nederinimo ydą. Žinoma, vandentiekis – ne upė: jis turi sklendžių ir čiaupų, kurių neatsukus vandentiekis neišnyks, bet ir tekėjimo, savitakos nebus. Vis dėlto *išleisti savitekiu* Vandentiek 307 mažiausiai rėžia ausį, *pienas iš rezervuarų išpilamas savitaka* VV II 253 – daugiau, *vanduo paduodamas savitaka* Vandentiek 30, *vanduo iš šaltinio į drėkinamą plotą tiekiamas ir jame paskirstomas savitaka* Drėk 21 – dar daugiau, o *savitekiu vanduo į miesto centrą buvo atvedamas iš Vingrių šaltinių* Vandentiek 7 – daugiausia.

Mažiau šiuo požiūriu kliūva *savitakis sausinimas* MelŽ, *savitakis nusausinimas* MelŽ, *savitakis drėkinimas* MelŽ, ŽŪŽ, *drėkinimas savitaka* MelŽ, *savitakinė drėkinimo sistema* Drėk 21, *savitakis kanalas* MelŽ, *savitakis vamzdis* MelŽ.

6. Tekėti, leisti, vesti priešdėlinių vedinių galūnių vediniai

Hidrologijos, geografijos, melioracijos, meteorologijos terminijoje yra gana daug veiksmažodžio *tekėti* priešdėlinių vedinių galūnių vedinių: *intakas* ir retesnis *ištakas* (pvz.: *Pisos ištakas iš Vištyčio ež.* Turist 206. *Rakytė išteka iš pietrytinio Rako pakraščio. Pats ištakas pasislėpęs tirštuose švendruose*, <...> MG 1973 7 34. <...> *natūralus ištakas, kuriuo nubėgtų [iš ežero] vandens perteklius* MG 1977 5 16), *vandens įtekis* – *npumok воды* – „vandens įtekėjimas į kurį nors plotą“ MelŽ, *nuotakas, nuotakis, nuotėkis, protaka, protakas, protakis, protėkis, pertaka, pertakas, prietaka* – *npumok* – „vandens atitekėjimas (iplaukos)“ MelŽ (ir *vandens prietaka* – *npumok воды* „vandens pritekėjimas“ MelŽ, taip pat *oro prietaka* – *npumok vozduxa* MetŽ, *šilumos prietaka* – *npumok menla* MetŽ), *prietėkis* (pvz.: <...> *paviršinių ir požeminių vandenų prietėkis į Aralą* T 1981 70 4), *santaka, užtaka* (*šalčio užtaka ciklono užnugaryje [užnugariu]* MetŽ), *užtakis, užutėkis*. Taigi realizuotos beveik visos galimybės. Tarmėse yra dar keletas panašių vedinių: *aptaka* „upės išsiliejimas“, *ataka(s)* „ilanka; atsiauta“, *atotėkis* „tekėjimas atgal“.

Čia tėra svarbiausias pats vedinių gausumo ir jų terminiškumo faktas. Kai kurie nėra šio straipsnio objektas. Šio poskyrio tema reikalauja plačiau aptarti tik kelis.

Pirmiausia – tai *nuotakis* ir *nuotėkis*. Kartais jiedu laikomi vieno termino variantais, kartais dviem skirtingais terminais. DŽ₂ pagrindiniu variantu teikia antąjį: *nuotakis* žr. *nuotėkis* 1. „nutekėjimas, nubėgimas: vandens, dujų, elektros srovės“; 2. spec. „vandens kiekis, nutekantis per tam tikrą laiką“. Antroji reikšmė tėra susiaurinta (objektų ir kiekybės požiūriu) pirmoji. LKŽ VIII juos tapatina tik iš dalies: *nuotėkio* bendrėsios reikšmės „nutekėjimas, nubėgimas, srovė (vandens, du-

jų, elektros)“ susiaurintas (objektų požūriū) variantas „vandens nutekėjimas paviršiumi ar podirviu, veikiant traukos jėgai“ nusakomas žodžiu *nuotakis* 1; dar labiau susiaurinta (kiekybės požūriū) yra antroji šio žodžio reikšmė – geogr. „vandens kiekis, nutekantis per tam tikrą laikotarpį“. Į šią reikšmę nukreipiamas ir *nuotėkis* 2. (o *nuotėkis* 3. „vandens nutekamasis griovys, vamzdis“, nors nenurodoma, bet prilygsta *nuotakas* 3). Taip yra ir MelŽ: *nuotėkis* žr. *nuotakis* – *чмок* – 1. „vandens kiekis, pratekantis upe (ar kanalu) per tam tikrą laikotarpį (parą, mėnesį, metus)“; 2. „vandens nutekėjimas paviršiumi ar podirviu traukos jėgos poveikyje“. *Nuotakis* vartojamas ir PolŽ₁, ŽŪŽ. Dažnesnis jis buvo ir melioracijos literatūroje, pvz.: *Dalis kritulių, iškritusių sausumoje, nuteka paviršiumi ir sudaro paviršini vandenį, arba paviršini nuotakį (upes, upelius, ežerus), dalis įsisunkia į žemę ir sudaro požeminį vandenį, arba požeminį nuotakį, dalis vėl išgaruoja* Mel 14. *Vandens kiekis, nutekantis paviršiumi per tam tikrą laiko vienetą nuo tam tikro baseino ploto, vadinamas paviršiniu nuotakiu* Mel 18. Bet GeolŽ, GeogrŽ, PolŽ₂, LTE VIII vartojamas *nuotėkis*. Jis vyrauja ir naujesnėje melioracijos literatūroje: *Nuotėkiu vadinamas vandens kiekis, nutekantis <...> per tam tikrą laiką (valandą, parą, savaitę, mėnesį, metus ar daugelį metų)* Hidrolog 79.

Kodėl buvo šitaip svyruojama – GeolŽ buvo *nuotėkis*, paskui daug kur vyraavo *nuotakis*, dabar įsigalėjo vėl *nuotėkis*? Matyt, buvo baidomasi dviprasmiškumo: *nuotėkis* yra kitas terminas – *умечка*: *dujų, šilumos nuotėkis, radioaktyvumo nuotėkis* FTŽ, PolŽ₂ ir kt. Bet jokio dviprasmiškumo čia iš tikrųjų nėra, nes *умечка* ir *чмок* yra visai kitų sričių sąvokos. Jei lietuviškai jos reiškiamos vienodai – *nuotėkis*, tai dėl to dviejų sričių sąvokų niekas nesupainios. Trečioje srityje gali būti dar trečias *nuotėkis*, pvz.: *Kai cukrus gaminamas pagal 2 produktų schemą, išvirtas I utfelis centrifuguojamas: nuo cukraus kristalų atskiriamas I žaliasis nuotėkis (sirupas), iš jo verdamas II utfelis; <...>. Centrifugoje po I utfelio centrifugavimo likę cukraus kristalai balinami karštu (75–80°C) vandeniu ar perkaitintu garu. Susidaręs baltasis nuotėkis grąžinamas atgal I utfeliui virti* LTE II 448.

Vartojamas ir veiksmažodžio *nutekėti* abstraktas *nuotakas*. Jo reikšmių sistema plati ir prieštaringa. DŽ₂ tai yra 1. „upės baseinas“; 2. „nutekamasis griovys ar vamzdis“; LKŽ VIII – 1. geogr. „upės ir jos intakų, ežero ar jūros nuotakumo zona, baseinas“ (ir *nuoteka*); 2. „nutekėjimas“ (ir *nuotaka* 1. „nutekėjimas, nuotakumas, nubėgimas“); 3. „nutekamasis griovys ar vamzdis“; MelŽ – *водоотвод* „nutekamasis griovys ar vamzdis“, bet *vandens nuotakas* – *водосток* – „vandens nutekėjimo vieta“ MelŽ, o *водоотвод* – „nuotakas, vandens nuvestuvas“ (o *vandens nuvestuvas* MelŽ – *водоотвод* – „įrenginys vandeniui į šalį nuvesti“, *nuvestuvas* – *водоотводный канал* – plg. *nuvedamasis kanalas*) ir *водосток* – „vandens nuotakas“; PolŽ₂ *водоотвод* – 1. *vandens nuvedimas*; 2. *nuotakas*; *водосток* – 1. *vandens nuotakas*; 2. *lietaus kanalizacija* (PolŽ₁ – tik *lietaus kanalizacija*); *водоотводная* ir *отводная*, *водосточная* ir *сточная канава* – *nutekamasis griovys, nuotakas* (PolŽ₁ *водосточная канава* – *vandens nutekamasis griovys, отводная канава* – *nutekamasis griovys*); *водоотводная труба* – *nuotakas, drema, отводная труба* – *nuotakas* (PolŽ₁ – *atšakinis vamzdis*), *om-*

водящая труба — nuotakas (PolŽ₂ — nutekamasis, nutekėjimo, nuvedamasis vamzdis).

Taigi *nuotakas* yra ir nutekėjimas (savitakinis, nukreipiamasis, nuvedamasis), ir atitinkamas vandentakio (griovys, drena, vamzdis). Antrąja reikšme *nuotakas* reikalingesnis, pirmąja tinkamesnis būtų *nuotaka* (2. „nutekėjimas, nubėgimas, nuotakumas“: *vandens nuotaka* DŽ₂), o „baseino“ reikšme *nuotakas* (ar *nuoteka*) yra pasenęs ir nereikalingas.

Beje, panašiai *nuotakas* vartojamas ir anatomijos nomenklatūroje, pvz.: *Per kai kurias kaukolės kauluose esančias angas praeina venos, jungiančios kietojo smegenų dangalo ančius su kaukolės išorės venomis. Tai veniniai nuotakai, emissaria. Juose yra nuotakinės venos, venae emissariae* Žmog anat 460. *Viršugalvinis nuotakas. Speninis nuotakas. Gumburinis nuotakas. Pakaušinis nuotakas* Žmog anat 460. *Speninė nuotakinė vena* Žmog anat 120.

Yra ir būdvardis *nuotakinis*, -ė „vandens nutekamasis“ LKŽ VIII, bet jis nežinia kodėl beveik nevartojamas. O daiktavardis *nuotakinė*, apie Pilviškius ir kitur Suvalkijoje vartojamas „magistralinio sausinimo griovio“ reikšme, nepateko net į LKŽ.

Pasižvalgę po liaudies kalbą, randame ir veiksmažodžių *nutraukti, nuleisti* galūnių vedinių — *nuotrauka*: *Lauke iškasus ravą* (griovį), *visgi pasidaro nuotrauka* Salāmiestis. *Veizėk, kokie menki rugiai: nė kokios nūtraukos nebuvo — vanduo išgulėjo* Dovilai ir *nuotraukis*: *Čia vandens nuotraukis* didelis Ėriškiai; *nuolaida* „nuolaidi vieta“: *Prakasi — vanduo kai bliūde* (dubenyje), *be jokios nuolaidos* Juodaičiai. *Vandens prasimušimas nuo nuolaidų kokių* Piniavė ir „griovelis vandeniui nuleisti“: *Par ežią iškasa nūlaidą, rugius pasėjus* A. Juškos žodynas. (Savaimine reikšme pradedama vartoti *nuolydis*: *Čia galima gėrėtis ir ūksmingais karpatiškais eglėnais, ir erdvėmis alpių pievų nuolydžiais* M ir G 1977 4 22.) Tiesa, MelŽ yra *nuolaiduma, nuolaida*, bet vartojama tik reikšme — *покатное место, скат* — „nuolaidi vieta, pakalnė“. Hidrologijai svarbesnė antroji reikšmė. Pirmąja reikšme MelŽ yra *nuolydis* — *šlaito, dugno, upės vagos, vandens paviršiaus, vidutinis srauto* (gal jam reikėtų palikti tik pleonastiškų terminų *gamtinis* ir *tiesioginis nuolydis* reikšmę, kuri semantiškai koreliuojasi su *nuotakas* ir *nuotėkis*, plg.: *Pats svarbiausias reljefo morfometrinis rodiklis, nuo kurio didžia dalimi priklauso paviršinio nuotėkio dydis, yra nuolydis* MG 1977 6 18, pakeičiant oksimoromiškus: *dirbtinis nuolydis* — darybinės reikšmės terminu *nuolaidis*, o *atvirkštinis nuolydis* — *pokylis*).

Kai kuriuose senesniuosiuose dvikalbiuose žodynuose „nuvedamojo vamzdžio“ reikšme vartota ir *nuovada* bei *nuovadas* LKŽ VIII.

Integruojant šiuos žodžius į hidrologijos terminiją, būtų galima formuoti dvi mikrosistemas: 1) *nuotaka — nuolaida — nuovada — nuotrauka* ir 2) *nuotakas — nuolaidas — nuovadas — nuotraukas*. Specialistai jau patys turėtų susitarti, ar *nuotakai, nuolaidai, nuovadai, nuotraukai* teikti tik vieno kurio vandentakio, pavyzdžiui, griovio, ar kelių, pavyzdžiui, ir griovio, ir vamzdžio reikšmę, ar dar kitaip tvarkytis — jiems teikti bendrąją gimininę vandentakio reikšmę, o rūšinius įvardyti pasitelkiant iš jų padarytus būdvardžius — *nuotakinis griovys, nuotakinis ka-*

nalas, nuotakinė drena, nuotakinis vamzdis ir atitinkamai nuolaidinis, nuovadinis, nuotraukinis, skiriant juos nuo atitinkamų dalyvių – nutekamasis, nuleidžiamasis, nuvedamasis, nutraukiamasis vanduo.

Taip pat specialistų reikalas nusispręsti, ar reikia, o jeigu taip, tai kokių vedinių iš veiksmažodžių *tekėti, leisti, vesti* kitų priešdėlių vedinių, pvz.: *įlaida, įlaidas, išlaidas, įvada, įvadas, išvadas* ir pan. Dalis šių žodžių kalboje jau yra arba yra buvę, nesamus lengva pasidaryti. Beje, kai kurie jau ir hidrotechnikoje pavartojami, pvz.: *Įvadu vadinamas vamzdynas, įrengtas tarp lauko vandentiekio tinklo ir pastate esančio vandens apskaitos mazgo* ŽŪVand 233.

Tai, kad kai kurie šių žodžių (*nuotaka, nuotrauka, nuovadas, įvadas, įlaidas* ir kt.) jau yra kitų sričių terminai ar bendrosios vartosenos žodžiai, nėra kliūtis jiems tapti ir hidrologijos ar hidrotechnikos, melioracijos terminais. Tai puikiai įrodo anksčiau nagrinėtas *nuotėkio* atvejais. Apskritai tokie žodyno reiškiniai yra išsivysčiusios kalbos požymis.

TRUMPOS IŠVADOS

1. Terminų kalbinės semantinės sistemos „vandens tekėjimas“ nagrinėjimas apima veiksmažodžio *tekėti*, jo sinonimų, hiperonimo, kauzatyvo, antonimų realizuotų darinių (ir nominacinių išgalių) keletą mikrosistemų.

2. Vandens *judėjimas* ir *tekėjimas* santykiauja kaip hiperonimas ir hiponimas. *Tekėjimo* reikšmės skiriamieji komponentai: 1) „srovinis, vaginis“, 2) „daugmaž tolygus“; nors gali būti ir *sūkurinis/turbulentinis*, tačiau šiuo atveju paprastai vartojamas *judėjimas* (taip pat *garų judėjimas*). Visų rūšių – ir *tolyginio*, ir *laminarinio* – išlyginimas pagal hiperonimą *judėjimas* negeistinas.

3. *Tėkmė, srovė, srautas* nėra aiškiai diferencijuoti. Nors tai dalykinės painiavos nedaro, vis dėlto yra netobulumas. Didesnė, taisytina yda yra *srovės* (net *tėkmės* ir *srauto*) vartojimas pramaišui su *srūvis* „srauto dalis“.

4. Vandens *judėjimo* vartojimą riboja ne tik jo semantika, veiksmažodžio *judėti* maža darybinė potencija, bet ir jo priešdėlinių formų negalimybė. Ją turi *tekėti, tekėjimas* – *įtekėjimas, pritekėjimas, nutekėjimas, ištekėjimas; apytaka, prietaka* ir daug kitų.

5. Tekėjimo greitį ir pobūdį reiškiančių sinonimų *plūsti, srūti, sroventi/almėti, salvėti/sunkti* hidrologijoje sunku pageidauti.

6. Kauzatyvas *tekinti* hidrologijoje nevartojamas. Reikšmė „leisti, kad tekėtų“ vartojamas *leisti* (ir priešdėliniai *išleisti, nuleisti, įleisti*), reikšmė „daryti, kad tekėtų (paprastai mechaninėmis priemonėmis)“ – *vesti* (matyt, ir *nuvesti*). Ypač reikalingi priešdėliniai *atvesti, apvesti* ir jų vediniai, pvz.: *atvedamasis kanalas, apvedamasis kanalas*. Tai dera ir su įprastiniais pasakymais *įvesti, atvesti vandenį, (į)vesti vandentiekį*. Tačiau *vedimas*, dažniausiai *nuvedimas* neretai yra abejotinas ar net nemotyvuotas – vartojamas ten, kur turi būti (*nu*)leidimas, pvz.: *nuvedamasis vanduo* „vanduo, kuris nenaudojamas žemės ūkio kultūrų ir nuteka nuo drėkinamojo ploto“ MelŽ.

7. Ar pats, ar leidžiamas, ar vedamas vanduo vis tiek *teka*. Todėl norint pasakyti, kad pats, reikalingas terminas *savitaka*. Vartojamas irrieveiksmis *savitaka* bei būdvardis *savitakis*: *sausinimas, drėkinimas, kanalas, vamzdis; vandentiekis* yra *savitakis/gravitacinis* (pršng. *slėginis*), o *vanduo* – tik *gravitacinis* (vartojamas gal tik teorijoje – hidrogeologijoje).

8. Iš veiksmažodžio *tekėti* priešdėlinių formų galūnių vedinių griežtesnio skyrimo reikalingi *nutekėti* vediniai. Pagal daugmaž vyraujančią vartoseną siūloma skirti: 1) *nuotėkis* „vandens kiekis, nutekantis per tam tikrą laiką“ (psn. *nuotakis*), 2) *nuotaka* „nutekėjimas, nuotakumas“ (psn. *nuotakis*), 3) *nuotakas* „nutekamasis vandentakis (griovys, drena, vamzdis) (psn. „upės baseinas“). Integruojant tarminius ir senųjų žodynų panašius *nuleisti, nuvesti, nutraukti* vedinius, būtų galima sudaryti 2 hidrologijos mikrosistemas: 1) *nuotaka* – *nuolaida* – *nuovada* – *nuotrauka* ir 2) vandentakiai: *nuotakas* – *nuolaidas* – *nuovadas* – *nuotraukas*, o rūšiniai: *nuotakinis* – *nuolaidinis* – *nuovadinis* – *nuotraukinis* griovys, kanalas, vamzdis (tik *vanduo* turėtų būti *nutekamasis* – *nuleidžiamasis* – *nuvedamasis* – *nutraukiamasis*). Jei reikėtų, panašių vedinių yra ir iš kitų priešdėlinių panašių veiksmažodžių: *įlaida, išlaida, įlaidas, išlaidas, įvada, išvada, įvadas, išvadas, ...* Tai, kad kai kurie jų – *nuotaka, nuotrauka, nuovadas, įlaidas, įvadas* ir kt. – jau yra kitų sričių terminai ar bendrosios vartosenos žodžiai, nėra kliūtis jiems tapti ir hidrologijos, hidrotechnikos, melioracijos terminais. Tokie žodyno reiškiniai yra išsivysčiusios kalbos požymis.

SUTRUMPINIMAI

Čia vartojami tie patys sutrumpinimai kaip autoriaus straipsnyje „*Melioracija, drenažas, irigacija*“, nurodytame 1 išnašoje.

PolŽ čia žymima PolŽ₁.

Papildomai vartojama:

- FTŽ – Fizikos terminų žodynas / Red. P. Brazdžiūnas. V., 1980.
- PolŽ₂ – Rusų–lietuvių kalbų politechnikos žodynas / Sudarė G. Daugėla. V., 1984.
- Vandentiek – Vabalevičius S. Vandentiekis ir kanalizacija. V., 1954.
- VN – Vakarinės naujienos.
- VV I – Klenikovas V., Iljinas N. Automobilis / Pirmos klasės vairuotojo vadovėlis. V., 1976.
- VV II – Sabininas A., Plechanovas I., Černiaikinas V. Automobilis / Antros klasės vairuotojo vadovėlis. V., 1973.

Й. КЛИМАВИЧЮС

НЕКОТОРЫЕ МИКРОСИСТЕМЫ ГИДРОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ (Течение воды)

Резюме

Исследование языковой терминосистемы „течение воды“ опирается на семантику и словообразовательные реализации и потенции глагола *tekėti* „течь“ и охватывает несколько микросистем, в которых используются также дериваты его синонимов, гиперонима, каузатива, антонимов. Указываются имеющиеся недостатки, колебания и несовершенства, причины их возникновения, предлагаются конкретные меры их устранения.